

Se lvem za svobodu: Československá samostatná obrněná brigáda za II. světové války

Vladimíra Podaná

zprávy

With a Lion For Freedom: Czechoslovak Independent Armored Brigade in World War II

Abstract: The exhibition With a Lion For Freedom: Czechoslovak Independent Armored Brigade in World War II was curated by the Regional Museum in Cesky Krumlov in order to commemorate the 75th anniversary of the World War II. The first extensive exhibition dedicated exclusively to the Czechoslovak ground troops in the Great Britain had been three years in the making and was awarded with a special prize in the category Museum exhibition of the year 2021 in the national Gloria Musaealis award.

Keywords: exhibition, Regional Museum in Cesky Krumlov, Czechoslovak Independent Armored Brigade, World War II

Na výročí tři čtvrtě století od konce 2. světové války jsme měli v úmyslu přijít s tématem, které by připomnělo hrdinství Čechoslováků v bojích za naši vlast. Již v roce 2018 tak vznikla myšlenka na vytvoření unikátní výstavy Se lvem za svobodu – Československá samostatná obrněná brigáda ve II. světové válce, která měla být vůbec první samostatnou rozsáhlou výstavou československého pozemního vojska ve Velké Británii. Kvůli situaci kolem Covidu-19 jsme rozhodli o jejím přesunutí na výstavní sezónu roku 2021. Shodou okolností to bylo právě 75 let od příchodu 12. tankové brigády do Českého Krumlova. Ta byla jedním z útvarů, který vznikl reorganizací Československé samostatné obrněné brigády (ČSOB).

Pocta ženám a mužům, kteří odešli na Západ, aby bojovali za naši vlast a svobodu, mnohdy za cenu vlastního života. „Češi se nevzdávají.“ Tak znělo úvodní motto celé výstavy. Za minulého režimu byl význam západního odboje minimalizován a měl být zapomenut. V případě ČSOB se to podařilo téměř dokonale. Kvůli unikátnosti výstavy vyvstaly na samotném počátku dva problémy. Jednak je i pro české návštěvníky ČSOB téměř neznámým tématem,

proto bylo potřeba ji dostatečně uvést do kontextu. Pro výstavu bylo tedy uvolněno celé přízemní patro muzea. Druhý problém byl, že Regionální muzeum v Českém Krumlově nemá pro takovou výstavu sbírkové předměty. Své sbírky nakonec půjčilo 59 zapůjčitelů od velkých muzeí a archivů po malá obecní muzea, ale především 44 soukromých sběratelů z celé republiky. A tak již v roce 2018 byla do muzea přivezena sbírka ČSOB od soukromého sběratele - základ pro budoucí výstavu a velmi brzy ji doplnily sbírky členů KVH České Budějovice a KVH Čeští Lvi České Budějovice, několika dalších soukromých sběratelů a potomků našich vojáků. Vystaveno bylo přibližně tisíc exponátů, v tomto příspěvku zmiňuji část z nich.

V úvodu jsme představili Stráž obrany státu (SOS), která byla pro posílení obrany hranic zformována 31. října 1936. Vystaveny byly uniformy všech čtyř jejích složek - strážník státní policie s puškou vz. 24, vojenský zdravotník v plném stejnokroji vz. 21, vrchní strážmistr četnictva s pistolí ČZ27 a služební šavlí a dozorce finanční stráže s puškou vz. 33. I s touto částí pomohli soukromí sběratelé, především členové KVH Kallich. Dalším

Mgr. Vladimíra Podaná
Regionální muzeum
v Českém Krumlově
podana@muzeumck.cz

exponátem byl čs. těžký kulomet vz. 37, který byl ve Velké Británii licenčně vyráběn jako kulomet BESA. Tím byl vybaven také tank Cromwell, kterým byla vyzbrojena ČSOB. Kolegové z Muzea československého opevnění Borovany vyrobili přesnou repliku plně zařízeného objektu lehkého opevnění v poměru 1:1 typu D1N s originálními součástkami.

Po zřízení Protektorátu Čechy a Morava byla čs. armáda rozpuštěna a dobrovolníci odcházeli do zahraničí, a to především do Polska, kde vznikla 30. dubna první čs. vojenská skupina v zahraničí. Polská vláda nepovolovala organizaci čs. vojenské jednotky, proto byli dobrovolníci posíláni do Francie do Cizinecké legie a koloniálního vojska. Zbývajícím vojákům byl přidělen tábor v Malých Bronowicích. Skupina 630 vojáků pod velením pplk. Ludvíka Svobody se přesunula 30. srpna do Leszné. Asi 189 mužů zůstalo v Malých Bronowicích pod velením špkt. Františka Divokého. Formálně vznikla čs. vojenská jednotka 3. září - Český a slovenský legion. Skupina z Leszné byla zajata sovětskými vojáky a internována v SSSR, později jich byla část převezena na Střední východ. Skupině špkt. Divokého se podařilo z Polska odjet a část z nich se dostala do Francie. Od 2. srpna 1939 fungovala v Paříži čs. vojenská kancelář v čele s div. gen. Sergějem Ingrem. Pro čs. jednotky byli uvolněni vojáci z Cizinecké legie a koloniální armády. Umístění byli v táboře v Agde, kde 28. a 29. září vznikly první dva pěší prapory. Československý národní výbor v Paříži vyhlásil 17. listopadu mobilizaci. K dobrovolníkům přišli branci a 15. ledna 1940 byla vytvořena 1. československá divize pod velením

div. gen. Rudolfa Viesta. V květnu 1940 bylo ve Francii 12 145 čs. vojáků včetně letců. Na frontu byly poslány dva pěší pluky a několik dalších útvarů, které se zapojily do ústupových bojů. Situace Francie byla beznadějná, 19. června byl rozkázán konečný ústup, během kterého uzavřely Francie a Německo příměří a čs. vojáci museli Francii opustit. Velitel divize gen. Bedřich Neumann rozhodl, že v boji smí pokračovat pouze dobrovolníci. Do 27. června odvezly britské lodě většinu ze 4 840 čs. vojáků, kteří chtěli dále bojovat.

Ve výstavě byla symbolickým propojením čs. jednotek replika praporu 1. pěšího pluku čs. divize ve Francii, kterou zapůjčil Vojenský historický ústav Praha. Po evakuaci do Velké Británie se stal praporem 1. pěšího praporu a později 1. tankového praporu ČSOB. Dále byla v této části umístěna figurína čs. vojáka ve Francii oblečená do košile Mle 1935, kalhot Mle 38, helmy Adrian M15 používané už za 1. světové války (změněna byla pouze barva) a řemení s bodákem Lebel Mle 1886. Doplněovaly ji například plynové masky TC38, polní lahev s pítkem po des. Janouškovi – Bidon Mle 1935 a bodák Berthier Mle 1892.

Dne 29. června bylo 206 vojáků, kteří se nestihli přepravit z Bejrútu do Francie před kapitulací, převezeno do uprchlického tábora Az Sumeiriya. Zde byla sestavena první čs. vojenská jednotka jako součást britské armády na Středním východě pod velením plk. Josefa Koreše. Po přesunu do tábora v Gedeře byla reorganizována k 28. říjnu 1940 na Československý pěší prapor 11 – Východní s velitelem pplk. Karlem Klapálkem. Roku 1941 se

účastnili bojů v Egyptě a Sýrii. V noci 22. října 1941 byli převezeni do obklíčeného města Tobruk a převzali obranu 6 km dlouhého úseku. Odtud se 7. dubna přesunuli do Palestiny. Prapor byl posílen dalšími dobrovolníky a 22. května reorganizován na Československý lehký protiletadlový pluk 200 – Východní. Převzali protiletadlovou obranu v Haifě, Bejrútu a od 2. ledna 1943 opět v Tobruku. Pluk vyplul po skončení bojů v Africe 5. července a 11. srpna připlulo 1 322 mužů do Velké Británie.

Zde byla první figurína oděna do britského stejnokroje do pouště pro důstojníky s čs. odznakem na brigádýrce a vyzbrojena revolverem Webley. Druhá do britského stejnokroje do pouště pro mužstvo s Webbingem Pattern 37, plynovou maskou Mk. V, bodákem na pušku Lee Enfield P.07 a skládacím kopáním. Dalšími předměty byly signální pistole Webley se světlicemi, heliograf, korková tropická helma a samopal Thompson model 1928 s bubnovým zásobníkem.

Do řad ČSOB vstoupili také vojáci Vládního vojska, kteří přeběhli na stranu Spojenců. Vládní vojsko bylo zformováno 25. července 1939. Vykonávali pomocné služby, vyzbrojeni byli pouze lehkými zbraněmi. Velitelem byl gen. Jaroslav Eminger. Kvůli obavám z využití Vládního vojska k boji proti nacistům na území protektorátu bylo na konci května 1944 přesunuto do severní Itálie. Nejprve zde měli plnit zajišťovací a pomocné úkoly. Nakonec však byli nasazeni také v boji proti italským partyzánům, ke kterým přes 700 z nich zběhlo. Z toho 580 mužů

a 15 důstojníků uteklo přes Švýcarsko do Velké Británie a posílilo stavy ČSOB. Vystaven byl stejnokroj svobodníka Vládního vojska během léta 1944 v Itálii s karabinou Mannlicher M95. Dále plechový kufr na německé ruční granáty Stielhgr.24, muniční truhlík vz. 35, ešus a polní lahev převzaté po čs. armádě.

Dne 21. července 1940 došlo k uznání čs. prozatímní vlády jako reprezentativního státního zřízení na půdě Velké Británie. Reorganizace čs. pozemního vojska evakuovaného z Francie proběhla 12. srpna 1940 a vznikla 1. československá smíšená brigáda, jejíž početní stav se pohyboval kolem 3 000 mužů. Velitelem byl brig. gen. Bedřich Neumann. Jejím úkolem byla obrana jižního a východního pobřeží a postavení ve střední Anglii a záchranné práce při bombardování. Od svého vzniku se potýkala s nízkým početním stavem. Z jejich řad doplňovali ztráty čs. jednotek v RAF, vybírali muže do výsadkových operací, důstojníci byli posíláni k čs. jednotkám v SSSR atd. K reorganizaci došlo v červenci 1941, název byl změněn na Československou samostatnou brigádu a vznikly nebo se rozšířily některé jednotky. Po příchodu vojáků ze Středního východu byli 1. září 1943 reorganizováni na Československou samostatnou obrněnou brigádu. Velitelem se stal brig. gen. Alois Liška. Polní mobilizace pro brigádu byla vyhlášena 7. června 1944. Do 8. září se všechny jednotky v počtu 4 259 vojáků vylodily na území Francie. Kvůli nízkému početnímu stavu a nedostatku záloh, nemohli být nasazeni

na hlavním frontovém úseku a 4. října byl vydán rozkaz k přesunu k Dunkerque, obsazenému posádkou 12 000 německých vojáků pod velením viceadmirála Friedricha Frisia, jehož obléhání měla převzít. Hlavní silou brigády byly tři tankové prapory. Jako posily zůstaly kanadské a britské dělostřelecké jednotky, britský tankový prapor a pěší prapor francouzské armády. Němci předpolí města zatopili a zaminovali. Brig. gen. Liška byl jmenován operačním velitelem oblasti, pod jeho pravomoc spadaly všechny spojenecké jednotky u Dunkerque. Rozsáhlý útok proběhl 28. října, čs. jednotky prolomily první pásmo německé obrany a zničily německý prapor „Walter“. Na německé straně padlo více než 100 vojáků, brigáda měla 19 padlých. Další velký útok byl naplánován na 5. listopadu, ale brigáda zaznamenala 36 mrtvých, 9 nezvěstných a 59 raněných. Na podzim 1944 nastoupili k doplňovacímu výcviku vojáci Vládního vojska. Spolu s německými válečnými zajatci, kteří se přihlásili do řad brigády, jich bylo téměř 2 000. Díky tomu byla ČSOB doplněna na téměř plné válečné stavy. Na konci dubna 1945 měla 6 184 mužů. Viceadmirál Frisius podepsal bezpodmínečnou kapitulaci na velitelství brigády 9. května v 9 hodin. U Dunkerque padlo 184 čs. vojáků. Žádosti o uvolnění ČSOB do Dunkerque, aby se mohli zapojit do osvobození vlasti, byly zamítnuty 30. dubna 1945. Spojenecké velení povolilo pouze vyčlenění Kombinovaného oddílu – malé jednotky, která byla odeslána k 3. americké armádě. Oddíl odjel od Dunkerque

24. dubna pod velením pplk. Aloise Sítka. Československé hranice překročili 1. května u dnešního Pomezí. Zbytek brigády se začal přesouvat 12. května. K 1. červnu byla ČSOB reorganizována na 1. československý tankový sbor. V polovině září 1945 došlo k další reorganizaci a z tankového sboru byly vyčleněny tankové brigády. Od 23. září byly posádkou 12. tankové brigády Votice a na podzim 1946 se přestěhovala do Českého Krumlova. Samotnou ČSOB jsme rozdělili do několika tematických okruhů. Míny hledal ženista v návratovém oděvu v maskovacím převlečnicku s černým baretem s československým odznakem s minohledáčkou, praporečky označoval nalezenou minu a páskou vyznačoval bezpečnou cestu minovým polem. Voják v pracovním stejnokroji – Denimu pracoval v dílně s kovářskou výhňí a nářadím. Hlavní jednotku brigády reprezentovali dva tankisté - první v letní tankové kombinéze s černým baretem, druhý v ochranné kombinéze s pistolovým pouzdrům pro obrněné jednotky a revolverem Enfield a helmou pro obrněné jednotky Mk. I. Část byla věnovaná britskému lehkému kulometu BREN Mk. I s tripodem na protiletadlové lafetaci. Tomuto kulometu konstrukčně předcházela čs. lehký kulomet ZB 30 J, který jsme pro srovnání umístili vedle BRENU. Voják připravený do boje měl Battle Dress P40, kabát 1940, helmu Mk. II s čs. vlajkou, Webbing P37 s velkou polní, kopáním a pláštěnkou, bodák Spike No. 4 Mk. I pro Lee Enfield, bandalír na náboje a samopal Thompson M1928 se schránkovým zásobníkem. Další

vystavené součásti používané výzbroje a výstroje byly bodák Mk. II na samopal Sten Gun, bedna s granáty Mills, puška Lee Enfield z americké dodávky, samopal Sten Gun Mk. III, protitanková zbraň PIAT, americký kulomet M 1919 Browning a lehká ochranná maska GS Respirator No. 2. Motospojka u motocyklu Ariel W/NG 350 v markingu ČSOB byla oděna do nepromokavého pláště a kalhot, kožených moto rukavic, jezdeckých bot a helmy pro motospojky Mk. I. Zajímavostí byla také polní kuchyně včetně kotle „Soyer“. V diorámě u Dunkerque zajímal příslušník ČSOB v Battle Dressu P40, kožené ochranné vestě Jerkin a armádních holinkách a se samopalem Thompson M1A1 vojína Wehrmachtu v polním stejnokroji M43. Ve vitrínách s osobními potřebami byly k vidění například sady žiletek, pyžamo, Trench Art zapalovač z miny do 2palcového minometu, strojky na vlasy, obal na hygienické potřeby, kufr maj. Ladislava Čížka, spodní prádlo nebo „Naše noviny“ vydávané ve Velké Británii.

Osobní pozůstalost po voj. Václavu Štifterovi zapůjčil jeho synovec. Václav Štifter se narodil u Horní Plané a protože byl německé národnosti, musel narukovat k wehrmachtu jako řidič. Odtud se v roce 1944 dostal k partyzánům, kteří mu pomohli do Velké Británie, kde byl 1. prosince 1944 zapsán k ČSOB. Při obléhání Dunkerque sloužil jako řidič u tankových dílen.

Ne všichni čs. vojáci zůstávali v brigádě do konce války. Velká Británie zůstala po porážce Francie osamocena, proto musela změnit taktiku a vytvořit speciální bojové oddíly. Dne 22. července 1940 byla založena Správa zvláštních operací (SOE). Pod ní přešla Sekce D, která se

zabývala plánováním rozvratných akcí na území států okupovaných Německem. Spolupráce SOE a čs. vojenské zpravodajské služby začala v prosinci 1940 dohodou o výcviku čs. parašutistů. Byla zřízena Zvláštní skupina D, jejímž úkolem byl výběr, výcvik a příprava vybraných dobrovolníků. Přednostou II. odboru MNO, byl plk. gšt. František Moravec a velitelem Zvláštní skupiny D pplk. Karel Paleček. Po ukončení kurzu se většina vojáků vrátila zpět k brigádě. Muži vybraní do desantů byli přemístěni do doplňujících kurzů nebo do vyčkávacích stanic. Čechoslováci sloužili také u Commandos a u SAS.

Figurína ve výstavě představovala příslušníka SOE po ukončení výcviku a zařazení k výsadku a byla oblečena v Battle Dressu P40 s vševojskovým baretem s čs. odznakem a protektorátními doklady. Přiložili jsme i další předměty, které byly určeny především pro speciální jednotky, a to například bojový nůž F-S, čepici pro Commandos pro chladné oblasti, sněžnice, kuklu Balaclava, nůž pro Commandos na Středním východě, výsadkový kontejner a padáky – osobní a pro výsadkové kontejnery. K porovnání byla další figurína oblečena jako příslušník klasických britských výsadkových jednotek – výsadkářská přilba, maskovací převlečník „Denison“ 2. Pattern, výsadkářské kalhoty, seskokový ochranný oblek „Oversmock“, přepínací lano – „Toggle rope“, a k doplnění výsadkářská přilba použitá u Arnhemu a Sten Gun Mk. V.

Od svého vzniku se potýkaly s nedostatkem personálu čs. perutě RAF. K letectvu bylo převeleno několik stovek vojáků brigády, někteří se později vrátili zpět. Dne 12. července 1940 byl ustanoven Inspektorát československého letectva.

Současně vznikla Československá výcviková a náhradní jednotka letectva v RAF – Czechoslovak Depot a 310. čs. stíhací peruť. Spolu s 312. čs. stíhací perutí, založenou 5. září, se zapojily do Bitvy o Británii. Dne 2. srpna byla ustavena 311. čs. bombardovací peruť. Jako poslední byla 10. května 1941 založena 313. čs. stíhací peruť. Čechoslováci však sloužili i u mnoha dalších perutí.

I část věnovaná RAF pocházela téměř výhradně ze soukromých sbírek. Pozůstalosti po svých dědečcích zapůjčili potomci pplk. Františka Bindera a plk. Milana Malého. František Binder bojoval jako velitel družstva SOS v září 1938 proti Freikorps, po obsazení Československa se zapojil do výzvědné činnosti Obrany národa a v září 1939 byl nucen uprchnout a vstoupil do čs. zahraničního vojska. Ve Velké Británii se stal palubním střelcem na bombardéru Vickers Wellington, na jehož palubě při návratu ze svého devátého operačního letu v roce 1942 padl. Milan Malý uprchl v roce 1940 z pracovního tábora v Kasselu, aby se mohl přihlásit do čs. zahraniční armády. Přešel do Jugoslávie, kde v 16 letech narukoval, vstoupil do jednotek na Středním východě, v roce 1942 nastoupil k výcviku u RAF a byl zařazen jako pilot 312. stíhací peruti. Muzeum městyse Besednice zapůjčilo pozůstalost pilota 312. stíhací peruti plk. Vojtěcha Smolíka DFC.

Československé ženy mohly vstupovat do britských ženských pomocných sborů. Nejvíce jich sloužilo u ATS a WAAF v různých specializacích (automechaničky, řidičky, meteoroložky, překladatelky atd.). Mnoho čs. žen sloužilo na Středním východě. Exilová vláda obnovila ve Velké Británii 1. září 1940 Čs. červený kříž.

Členek ošetřovatelských sborů bylo ke konci války přes 100. Pro ukázkou jsme zvolili vycházkový stejnokroj ATS s čepicí, košilí s límečkem, kravatou, blúzou, sukní a kabelkou.

Protože kombinovaný oddíl se vrátil do Československa s americkou armádou, celá ČSOB po svém návratu zůstávala v zóně osvobozené Američany a zároveň osvobozovali také většinu českokrumlovského regionu, nemohli jsme je opomenout. Do osvobozování pohraničí a okrajových oblastí Českokrumlovska se zapojily 11. obrněná divize, 5. pěší divize a 90. pěší divize. Hlavní silou však byla 26. pěší divize. Po ukončení mise byla 26. pěší divize nahrazena 94. pěší divizí.

S částí věnovanou americké armádě pomohli svými zápůjčkami členové KVH 4th Armored Division U.S. Army. Návštěvníci mohli vidět vycházkovou uniformu Ralfa C. Girkinse, navigátora bombardéru B-17G ve stavu 940. bombardovací skupiny 8. letecké armády, který vedl 19. dubna 1945 bombardovací svaz letounů k náletu na nádraží a logistické uzly v Ústí nad Labem. K porovnání pak byl letec oblečený do bombardéru včetně ochranné vesty M1 a zástěry M5. Letce doplnil tankista 4. obrněné divize a příslušník Military Police. Dne 15. září 1945 se zahajovala nová a zároveň první poválečná armádní liga amerického fotbalu. První zápas nové ligy mezi družstvy 94. pěší divize a XXII. sborem se odehrál na městském hřišti v Českém Krumlově. Původní míč, s kterým se hrál tento zápas s vyznačeným výsledkem, datem i místem utkání s podpisy všech zúčastněných hráčů, byl ve výstavě také k vidění. Protože Čechoslováci bojovali i v britských jednotkách v Asii a válka pro ně skončila

po ukončení bojů v Tichomoří, vystavili jsme fotografie a originální podpisy členů posádky bombardéru „Enola Gay“, stužky k medailím (včetně vyznamenání DFC obdrženo za úspěšnou misi v Hirošimě) a miniaturou velitelského pilotního odznaku z osobní pozůstalosti pilota tohoto bombardéru Paula Tibbetse a brýle s regulovaným stmíváním, které byly použity posádkou při atomovém bombardování Hirošimy.

Výstavu doplňovaly filmové dokumenty, modely francouzských a britských letadel, se kterými létali naši piloti, modely britské techniky ve výzbroji ČSOB, diorámy německé armády, dobové plakáty a rozsáhlá sbírka odznaků a nášivek britské armády a ČSOB. Ke každému panelu byl přiřazen QR kód s nahrávkou vzpomínek pamětníků z Paměti národa na dané události. Fotografie ČSOB pocházely ze soukromé sbírky a většina z nich nebyla dosud zveřejněna. Po celou dobu výstavy

probíhalo velké množství doprovodných programů, často s účastí klubů vojenské historie a s ukázkami dobové vojenské techniky.

Záslouhou spolupráce týmu muzea a našich externích spolupracovníků a přátel vznikla výstava, která byla důstojnou poctou našim vojákům. Nesmírně si vážíme všech, kteří nám s výstavou pomohli a zapojili se do jejich příprav i doprovodných programů. Odměnou nám byly nejen ohlasy návštěvníků a mnoha potomků našich vojáků z řad ČSOB, kteří se na výstavu sjížděli z celé republiky, ale nakonec také zvláštní ocenění v kategorii Muzejní výstava roku 2021 na doporučení čestného výboru Národní soutěže muzeí Gloria musaealis. Ocenění pro nás znamenalo nejen uznání tří let naší práce věnovaných přípravám výstavy, ale také to, že se našim vojákům dostalo konečně tolik pozornosti, kolik si zasloužili už mnohem dříve.

